

quicquid sit de antiquo jure, dicendum est, nunc satisfacere fideles huic præcepto audiendo Missam ubicumque, etiam extra propriam parochiam. Ita docet late *Navar.*, c. 21, num. 5; *Angel.* in *Summ.*, verb. *Missa*, n. 59; *Sylv.*, verb. *Missa* 2, quæst. 5, et verb. *Excommunicationis* 2, num. 20; *Turrecrem.*, c. *Missas*, de *Consecr.*, d. 4; *Antonin.*, 2 part., tit. 9, c. 10, § 4, et alii, verbo *Missa*. Potissima ratio est, quia Ecclesiastica consuetudo ita habet, quæ ab omnibus pastoribus Ecclesiæ toleratur; per quam, si quod fortasse fuit de hac re jus antiquum, abrogatum est. Præsertim quia, dicto c. 2 de Parochiis, solum videtur reprehendi, qui ex contemptu proprii parochi, alibi Missam audit; qui ergo non hac de causa id facit, sed ob majorem devotionem, vel commoditatem, satisfacit præcepto. Unde Concilium Trident., sess. 22, in *decret.* de *Observ.* in *Celebr. Miss.*, sic inquit: *Moneant etiam eundem populum, ut frequenter ad suas parochias, saltem diebus Dominicis et majoribus festis, accedant; supponit ergo Concilium, nullum de hoc esse præceptum; et ideo non dicit esse præcipendos, sed monendos fideles; et non in omnibus diebus festivis, sed præcipue in aliquibus.* Imo addunt *Sylvest.* et *Navar.* supra, non posse Episcopum cogere, per legem vel excommunicationem, subditos ad audiendas Missas in propria parochia, quia non potest ipse jus commune restringere; hoc autem commune jus de audienda Missa in die festo, cum hac locorum amplitudine, consuetudine ipsa universaliter explicatum est. Accedit, quod jam esset valde difficile, et incommodum omnibus fidelibus limitari ad Missam audiendam in propria parochia, nec posset fieri sine scandalo, tum laicorum, tum etiam religiosorum, qui etiam habent specialia privilegia, ut in suis Ecclesiis possint fideles hoc præceptum implere. Aliqui vero excipiunt ab hac generali regula præcipuas quasdam festivitates, ut *Natale Domini*, et alias, quæ numerantur in c. Si quis etiam, de *Consecr.*, d. 4. Sed in rigore præcepti nullam oportet exceptionem facere, quia consuetudo generalis est; consulendum tamen esset fidelibus, ut saltem his diebus, vel aliquoties in anno, ad divina officia, et præsertim ad Missas audiendas, suas parochias adirent; et interdum posset hoc eis præcipi ab Episcopo, in aliquo speciali die ob rationabilem aliquam causam, vel in aliqua etiam parochia nonnullis anni diebus, si ad splendorem divinorum officio-

rum, vel ad subveniendum aliis Ecclesiæ necessitatibus, videretur necessarium. Sicut etiam in Concil. Trident., sess. 24, c. 4 de Reformatione, dicitur, teneri unumquemque fidelium parochiae suæ interesse, ubi comode id fieri possit, ad audiendum verbum Dei; quanquam, ut *Navar.* notat, ibi non sit sermo de audizione Missæ, sed verbi Dei; et illa obligatio, si in rigore sumatur pro obligatione præcepti, non est absoluta, sed supposita commoditate (ut Concilium dicit), et doctrinæ necessitate, sine qua præceptum affirmativum non solet obligare, quando lex ipsa tempus non determinat; ad audiendum enim concionem nullum hactenus est tempus lege præscriptum.

13. Secunda conclusio. — Secundo dicendum est in hac dubitatione, non teneri fideles ex vi hujus præcepti ad audiendam Missam maiorem, seu quæ cum cantu dicitur, sed satisfacere, audiendo Missam privatam, etiam si in propria parochia hoc præceptum implent. Ita docent omnes auctores citati; et probatur sufficienter eadem consuetudine in universa Ecclesia recepta et approbata; imo, etiā si antiqua jura consulamus, nullum est, ex quo possit hæc obligatio colligi; nam in c. *Missas*, solum præcipitur, ut fideles totam Missam audiant; qui autem privatam Missam audit, si audiat totam, satisfacit verbis hujus legis; et, quod ibi et aliis decretis dicitur, ut fideles non exeant ante benedictionem sacerdotis, potest etiam de privata benedictione intelligi. Et quamvis interdum, et Sancti, et decreta loquantur de fidelium conventibus, qui diebus Dominicis fieri solent et debent ad publicas Missas, et officia, non ideo significant præceptum esse impositum singulis fidelibus, ut illis intersint; sed solum indicant, expedire, ut convenient; et pastores Ecclesiæ ac sacerdotes, id curare debere, et hoc modo, in c. Et hoc attendendum, dicitur, cavendum esse, ne propter Missas privatas impediantur fideles ab audienda Missa publica et solemnni. Ad primam ergo confirmationem de oblationibus respondetur primum, eam oblationem, quæ in Missa solemnior post Evangelium fieri solet, voluntariam esse, et non cadere sub obligationem, nisi specialis necessitas Ecclesiæ, aut consuetudo ad eam obliget, ut latius tractat D. Thom., 2. 2, quæst. 86, art. 4; *Turrecrem.*, cum aliis, in c. *Omnis*, de *Consecr.*, d. 4; *Sylv.* et alii *Sum.*, verb. *Oblatio*; et quando hæc obligatio intercederet, posset talis oblatio per alium mitti,

vel alia via compensari. Et eodem modo dicitur ad secundam confirmationem, ubi est illa consuetudo, ut in Missa solemniori aliqua publicentur, debere fideles, vel interrogare, vel alia via discere, an ea hebdomada sit aliquis dies jejunii, et similia.

14. Dubium expeditur. — Auctoris sententia. — Atque ex his facile expeditur aliud dubium, quod circa tertiam divisionem Missæ supra positam oriri solet, an scilicet ad satisfaciendum huic præcepto, oporteat, Missam de die seu festo audire, vel satis sit, audire Missam votivam, aut pro defunctis, etc. Et ratio dubitandi sumi potest ex c. 2 de *Celebr. Missar.*, ubi videtur prohiberi laicis, ut Missas non audiant, nisi de eodem die, quod videtur intelligendum de Missis, quæ audiuntur ad implendum præceptum, nam de aliis non est illa prohibitus. Et ita opinati sunt aliqui, ut refert *Sylvest.*, verbo *Missa* 4, quæst. 4, et ipse ait: *Credo quod sæculares audientes, ex ignorantia excusentur, licet non celebrantes; et inferius ait, licere quidem sacerdoti interdum dicere Missam votivam in die festo, dummodo non sit de præcepto, quod Missa audiatur, vel si sit, tam audiens, quam celebrans, audiat aliam de festo.*

Sed hæc secundum congruitatem, non secundum necessitatem, intelligenda sunt, ut infra declarat. Dicendum est ergo non esse necessarium ex vi hujus præcepti, audire Missam de die, sed quacunque audita, etiam de defunctis, satisfaci huic præcepto. Ita *Sylvest.* supra, et verbo *Missa* 2, quæst. 4; *Soto*, d. 43, quæst. 2, art. 4; *Navar.*, c. 24, num. 7; *Cajet.*, verb. *Festorum violatio*; *Antonin.*, 2 part., tit. 9, c. 10, § 4; *Summistæ communiter*; et probatur sufficienter consuetudine Ecclesiæ. Item, quia decreta, quæ de hac re sunt, solum præcipiunt, audire Missam; quilibet autem est vera Missa. In illo autem c. 2 de *Celebrat. Miss.*, non est sermo de hac re, sed de superstitione quorundam, qui non videbantur sibi Missam audire, nisi principium Evangelii Joan., et Missas peculiares de S. Trinitate, aut de S. Michaeli audirent, et ideo sancitum in eodem Concilio, ut ulterius hoc non fiat, nisi suo tempore. Et additur præterea in illo textu alia exceptio his verbis: *Et, nisi aliquis velit propter reverentiam Sanctæ Trinitatis, non pro alia devotione, audire.* Ubi etiam approbatur audire Missam votivam, legitima intentione et rever-

entia, et non pro alia devotione; quod *Glossa exponit*, dicens, quasi melius sit, istas Missas audire, quam alias canonicas de die. Tamen in Concil. Selegunstadien., c. 10, ubi textus ille habetur, loco illorum verborum, *non pro alia devotione, legitur, non pro aliqua divinatione*. Igitur superstitione est, quæ prohibetur ibi, et non aliud; consulendum tamen est fidelibus, ut Missam de die audiatur, præser-tim Dominicis, et festis diebus, et maxime hi, qui Ecclesiastica officia intelligent; nam reliquum vulgus, neque in hoc facit differentiam, neque moraliter potest; quod etiam est signum, non fuisse conveniens hoc præcep-tum alteri imponi.

15. Responsio. — Ultimo hic queri potest, an interdum obligentur fideles ad audiendas plures Missas, quod maxime interrogari solet, propter diem Nativitatis, nam de aliis diebus nulla potest esse ratio dubitandi, ut supra dictum est. Respondetur tamen breviter, etiam de die Nativitatis esse rem certam, non teneri fideles ad audiendas tres, nec duas Missas, sed satisfacere, qualibet auditæ, ut expresse docuit *Navar.*, d. c. 21, num. 2, quia nulla est lex, quæ ad hoc obliget. Item, quia neque ipsi sacerdotes tenentur tres dicere; illa enim indulgentia est, non obligatio. Ex vi ergo hujus præcepti nunquam tenentur fideles audire, nisi unam Missam. Secus vero erit, si huic præcepto adjungatur votum, vel speciale aliud præceptum sacerdotis, impo-nens in satisfactionem audire aliam Missam. Ubi obiter inquire poterat, an hujusmodi præceptum a confessore impositum de audienda Missa, tali die festo, in satisfactionem, obliget ad distinctam Missam audiendam, vel possit utrumque una Missa impleri; idemque interrogari potest de voto audiendi Missam in die festo. Sed hæc alterius considerationis sunt; nunc breviter dicitur, pendere ex intentione, vel voventis, vel confessoris præcipientis, quæ intentio explicanda et declaranda est, ut tollatur omne dubium; vel, si hoc prætermis-sum est, ex verbis et circunstantiis erit conjectanda. Notat autem Major, in 4, dist. 12, quæst. 8, quod cum quis tenetur audire duas Missas aliquibus ex prædictis titulis, potest illas simul audire a duobus sacerdotibus in duabus altaribus, quia ex vi illarum obligationum non tenetur illas audire diversis tem-poribus, juxta ea, quæ in simili dicemus in fine sectionis sequentis.

SECTIO III.

Quibus actibus, quave attentione debeat hoc impleri præceptum.

4. Explicimus veluti objectum seu materiam, circa quam versatur hoc præceptum; nunc sequitur declarandum, quomodo, seu quo actu implendum sit. Et est ratio dubii, quia in dicto cap. Missæ, præcipiuntur fideles audire totas Missæ; est autem difficile ad explicandum, quid significetur illo verbo audiendi; nam primo qui surdus est, potest implere hoc præceptum, quamvis nihil audit. Item, qui a longe private Missæ assistit, nihil audit, et censetur implere præceptum. Quod si dicas, *audire*, ibi latius sumi prout includit videre, unde alia littera non habet, *audire*, sed, *tenere Missas*, et ita legit Surius in Concilio Agathens., c. 47, contra hoc adhuc obstat, quia nec audire, nec videre necessarium est, ut constat, si fidelis fingatur surdus et cœcus. Item, quia interdum contingit propter magnam populi frequentiam, ut is, qui assistit, nec videre quicquam possit, nec audire; est ergo difficile ad explicandum, quæ actione exterior ab homine exigatur circa Missam in hoc præcepto. Dici fortasse posset, solum requiri corporalem præsentiam ad audiendum et videndum. Sed contra, nam inde sequitur, si quis corpore adsit præsens in Missa, etiamsi animo alibi sit, ut si ibi de aliis rebus confabuletur, nihilominus implere præceptum. Et consequenter etiam, qui ibi dormit. Quæ sunt valde absurdæ.

2. In hac re duo explicanda sunt, quæ in predicta difficultate tanguntur. Unum pertinet ad exteriorum actionem, aliud ad interiorum animi attentionem. Circa priorem partem, quæ facilior est, dicunt communiter auctores, ex vi hujus præcepti teneri fideles, ut secundum moralem et corporalem præsentiam Missæ assistant, ita ut, quantum in ipsis est, audire possint, et videre seu percipere aliquo modo sacerdotis ministerium. Ita D. Antoninus, Sylvest., Navarrus, Cajetanus et Soto, locis supra citatis. Et constat primo ex vi verbi audiendi vel tenendi, quod non potest alia ratione commodius explicari, ut ex objectionibus satis constat. Secundo, quia propter hanc causam, juxta usum Ecclesiæ, necesse est adire templum vel locum, in quo Missa celebratur; nec satisfaciet quis, etiani si domini manens per totum Missæ tempus sit intentus rebus divinis; ergo præcipitur corporalis

SECTIO III.

Quibus actibus, quave attentione debeat hoc impleri præceptum.

præsentia et assistentia, cumque haec ordinatur ad percipiendum sensibiliter verba aut ceremonias Missæ, talis præsentia præcipitur, qualis ad hoc moraliter sufficit; ergo hanc tenentur fideles exhibere.

3. Posterior pars in attentione et intentione consistit. — Notabile. — Objectioni occurritur. — Circa posteriorem partem major est difficultas, quæ consistit in duobus: primo, in intentione; secundo, in attentione; nam de intentione frequenter dicitur, ad implendum hoc præceptum, necessarium esse, ut quis intersit Missæ ex intentione implendi hoc præceptum, ut patet ex Antonin., 2 part., tit. 9, cap. 10, § 4; et Navarr., in c. Quando, notab. 43, num. 27; et ratio esse potest, quia ad implendum quocumque præceptum necessaria est voluntas implendi illud, quia implere præceptum, actus est obedientiae, qui sine voluntate non fit. Sed, ut haec sententia veritatem habeat, sano modo explicanda est. Primum itaque necessaria est voluntas audiendi Missam, nam si quis coactus et contra voluntatem suam ibi adisset, non impleret præceptum, quia nullo modo ei obediret. Et juxta hoc intelligendum est, quod Anton. ait, famulos, servos, alumnos, vel similes, qui Missæ adsunt quasi coacti a dominis seu pædagogis, alias non adfuturi, non implere præceptum; hoc enim est verum quando ipsi habent illam actualem voluntatem, etiam dum actu audiunt Missam, et maxime, si ratione illius non sunt attenti, sed distracti. Si autem ipsi talem voluntatem non habent, quamvis fortasse conditionalis illa in intellectu diviso vera sit, nihil refert ad implendum, vel non implendum præceptum. Imo, licet prius habuerint illam voluntatem præcepto repugnantem, et in ea graviter peccaverint, si tamen postea voluntarie adsint et attendant, sufficienter implebunt præceptum. Ita ut, licet aliqua censura imposita esset transgressoribus talis præcepti, illam non incurrent. Deinde necesse est, ut cum voluntate audiendi Missam, non conjugatur voluntas formalis contraria præcepto, quia revera tunc per illum actum hoc modo exercitum non impleretur præceptum, quia nullo modo obediretur illi, ut ratio supra facta probat; ut, si quis, dum ex devotione Missam audit in die festo, hunc actum formalem habeat: Nolo hac Missa implere præceptum, et in ea voluntate persistat, per illum actum, ut sic, revera non implet. Unde si illum haberet sine spe ac proposito audiendi aliam Missam, graviter peccaret,

quia simpliciter haberet voluntatem non implendi præceptum. Dices: ergo omnino tenebitur postea audire aliam Missam. Respondeatur: ita concedunt aliqui, quia suo arbitrio voluit excludere priorem actum a præcepto, et consequenter in eo statu manere, ac si nihil egisset. Probabilius vero est, secluso voto, non relinqui hanc præcisam obligacionem, sed satis esse, ut voluntatem mutet tempore opportuno, id est, intra tempus præcepti, et velit, auditione præcedentis Missæ satisfacere præcepto, quia prior actus exterior voluntarie factus, quoad exteriorem actum ut humanum et moralem, habuit totum id, quod ad substantiam præcepti implendam sufficit; neque hoc potuit excludi per priorem intentionem agendi illum actum ex devotione et non ex obligatione; solumque ibi defuit obedientia voluntatis; ergo si haec postea adjungatur per subsequentem voluntatem et moralem relationem ab illa provenientem, hoc satis est ad implendum præceptum per priorem actum sic relatum. Et haec est communis sententia, tam in hoc præcepto quam in aliis similibus, ut constat ex materia de legibus. Tertio, si non adsit voluntas contraria præcepto, sufficit ad illud implendum, voluntas audiendi Missam, etiamsi formaliter non sit sub intentione implendi præceptum, quia omnis, qui non excludit, censetur virtualiter includere intentionem implendi præceptum in ea voluntate, qua vult efficere actum præceptum. Et hoc etiam commune est apud auctores. Unde infertur, eum, qui summo mane Missam audivit ex devotione, existimans non esse diem festum, quamvis postea id sciat, non teneri ad aliam Missam audiendam, sed ad summum, ad volendum satisfacere præcepto per priorem actum; imo neque hoc in rigore necessarium est, sed solum, ut judicet, se satisfecisse præcepto.

4. Observandum. — Ultimo addendum hic est, pravam intentionem adjunctam voluntati audiendi Missam, non esse contrariam implementationi hujus præcepti, si aliunde non excludat sufficientem attentionem. Itaque, quamvis quis eat ad Ecclesiam ex libidinosa intentione videndi fœminam, vel etiam si officio Missæ cum eadem intentione assistat, tamen, si non excludat voluntatem implendi hoc præceptum Ecclesiasticum, et sufficienter sit attentus, implet illud. Ita Medina, Codice de Confess., quest. de Peccant. injuncta tempore quo Missa celebratur, et Navarr., cap. 21, n. 10, contra D. Antonin. et Adrian., ut in simili

superius etiam dictum est, tractando de præcepto communionis; est enim hic eadem ratio, scilicet, quia ille implet substantiam actus præcepti, cui intentio illa contraria non est.

5. Et confirmatur, quia alias, qui ex intentione vanæ gloriæ audire sacrum, non impleret præceptum, quod valde rigorosum est et per se improbatum; sequela patet, quia si aliqua intentio extranea impedit, nihil referret, quod esset magis vel minus prava, quia satis erit, quod maculet actum; hoc ergo non impedit, sed satis est, quod maneat actus substancialiter bonus, moralis et voluntarius, formaliter aut virtualiter factus ad præceptum implendum. Et haec de intentione.

6. Circa alteram partem de attentione, Sylvest., verbo Missa 2, quest. 6, dicit interiorum attentionem non cadere sub hoc præcepto, sed solum exteriorem; et insinuat rationem, quia humanum præceptum non cadit in interiorum actum. Sed hoc nullius momenti est, nam licet actus pure interior per se non præcipiatur lege humana, tamen ut conjunctus exteriori, et tanquam forma illius, præcipi potest; sic enim præcipitur interior attentione per legem humanam, qua præcipitur vocalis oratio, ut constat ex materia de oratione; sic ergo præcipi potest presenti præcepto. Imo si interior attentione non esset præcepta, neque exterior esset, quia haec non est, nisi propter interiorem; consistit enim haec exterior attentione, ut ipse Sylvest. explicat, in hoc, quod homo non occupetur in aliis actionibus auditioni Missæ repugnantibus, quod solum est necessarium propter attentionem interiorem.

7. Conclusio. — Dicendum ergo est, requiri aliquam intentionem ex objecto religiosam et ad cultum Dei pertinentem, ad hoc præceptum implendum. Ita docent auctores omnes statim citandi; ratio vero clara est, quia hac lege præcipitur auditio Missæ, ut est actus humanus, sufficiens ad moralem præsentiam; sed sine attentione ulla non potest actus esse humanus, nec præsentia moralis: ergo. Confirmatur ratione supra insinuata, quia qui ibi dormiret, vel attentissime studeret, legendo aut scribendo, sine ulla controversia non haberet præsentiam necessariam; sed perinde se habet, qui nullo modo attendit, sed omnino mentis attentione voluntarie est in aliis rebus occupatus: ergo, etc. Rursus præcipitur hic actus, non tantum ut humanus et moralis, sed etiam ut religiosus et ad cultum Dei pertinentis; ergo non quamcumque attentionem

requirit, sed religiosam et ad cultum Dei pertinentem, ita ut Deum oret, vel ei se submittat, eumve honorare velit, vel saltem attendat ad ea, quæ sacerdos facit, tanquam ad res sacras. Et confirmatur, nam hac ratione ad orationem est necessaria attentio religiosa, ut latius traditur 2. 2, quæst. 83. Controversia autem est inter auctores, quænam attentio ad implendum hoc præceptum sit necessaria. Quidam enim putant, toto illo tempore necessariam esse attentionem ad Deum ipsum, vel orando seu petendo, vel gratias agendo, vel etiam de peccatis dolendo, vel aliquid simile. Quod sentire videtur Scotus in 3, dist. 9, et Gabriel, lect. 29 in canonem.

8. *Prima attentio. — Secunda attentio.* — Aliis vero, nec tam exacta, nec tam continua actualis attentio necessaria videtur, ut late tractant Cajetan., 2. 2, q. 122, art. 4; Soto, lib. 2 de Justitia et jure, quæst. 4, art. 4. Sed quamvis inter hos et alios auctores controversia sit de actibus interioris vel exterioris cultus et religionis, qui per totum tempus diei festi ex præcepto exercendi sunt, quæ controversia nunc ad nos non pertinet, quia non de tota festorum observatione, sed de sola Missæ audizione, disputationem instituimus, tamen, quod spectat ad tempus audiendi Missam, nullam credo esse dissensionem aut difficultatem; eadem enim sere ratio est de hoc actu, quæ de ratione vocali, de qua D. Thom., 2. 2, quæst. 83, art. 13, triplicem attentionem distinguit, ad verba, ad sensum verborum, et ad Deum, quas hic etiam cum proportione applicare possumus. Alia est enim attentio ad ea quæ sacerdos dicit vel facit, non ultra progrediendo, nec distincte intelligendo, sed solum attendendo ut ad rem quamdam sacram, sicut supra dicebam; et hæc attentio est infima omnium, tamen sufficiens, quia illa satis est, ut illa Missæ auditio seu præsentia sit humana moralis et ex objecto religiosa. Secunda attentio est ad ea, quæ illis verbis vel factis significantur, et hæc est melior, et non solum sufficiens ad substantiam præcepti, sed multum etiam accedens ad finem ejus, qui est commemorationis beneficiorum Dei, et præsertim Christi Domini nostri passionis et redemptionis; non est autem necessaria tam perfecta attentio, cum prima, quæ longe minor est, sufficiat; imo interdum multis est impossibilis magna ex parte hæc attentio, qui nec verborum sensum, neque actionum significationem percipere valent, ut

ex supra dictis constat; nulli tamen sunt, quæ saltem in confuso considerare non possint illis verbis et actionibus significari Christi Domini passionem, doctrinam, et similia. Ultima denique attentio est ad Deum, quæ est suprema, et finis cæterarum, et maxime consulenda et procuranda etiam in auditione Missæ, ut ex illo verbo *Sursum corda*, significatur in c. Quando, de Consecr., dist. 4, ex Cypriano in expos. orat. Domin.; sub hac autem attentione ad Deum includitur omnis interior reverentia et cultus, omnis oratio et petitio, ut eleganter describit Gregor. X, in cap. Decet, de Immun. Eccles., in 6. Ex quo obiter infertur, quod si quis, dum Missam audit, ita elevet mentem in Deum, ut totus a sensibili audizione et ab omni mysteriorum Missæ consideratione abstrahatur, totusque in contemplationem Dei rapiatur, nihilominus perfecte implet hoc præceptum, quia perfecte assequitur finem præcepti, et voluntarie se applicuit, et adhibuit præsentiam necessariam ad audiendam Missam, et in ea voluntate formaliter vel virtualiter persistit, cum attentione maxime intenta per ipsum præceptum, et ideo nullo modo est hic comparandus cum eo, qui voluntarie distrahit ad res omnino alienas a Deo, et a rebus factis, nam ille priorem intentionem et voluntatem interruptum.

9. Atque hinc etiam facile intelligitur, quomodo necessarium sit in aliqua ex his attentionibus, toto tempore Missæ perseverare; est enim necessaria hæc actualis attentio, quantum est ex voluntate et intentione audiendi Missam; non vero necesse est, ut actu semper duret; nam potius moraliter, et humano modo loquendo, id est impossibile; satis ergo est, ut virtute durare censeatur, ratione prioris voluntatis non retractatae. Quocirca necesse est, ut a principio quis accedat ad Missam audiendam, animo et intentione attendendi aliquo modo sufficiente ex prædictis, inter quos potest etiam voluntarie attentionem mutare ab uno in alium pro suo arbitrio; tamen non debet voluntarie distrahi ad alia, quæ necessariæ attentioni omnino repugnant; sic enim jam interrumperet priorem voluntatem et attentionem. Si autem (quod sæpe contingit) involuntarie distrahit, etiam si ad magnam Missæ partem actualiter et formaliter non attendat, implet sufficienter præceptum ex vi prioris voluntatis non retractatae, ratione cuius virtualis attentio manet, quia reliquum non est in hominis potestate, ut eleganter dixit Ambros., lib. de Fuga sæculi,

cap. 4; et Basil., lib. de Vita perfecta, cap. 2. Dicitur autem involuntarie distrahi, quamdiu non advertit, se non attendere ad rem divinam, quamvis voluntarie de aliis rebus cogitat, tamen sine reflexione et sufficiente advertentia, quod id faciat tempore Missæ, et quando deberet ad divina attendere. Atque ita rem hanc explicuerunt auctores citati, et præsertim Medin., C. de Orat., q. de Potestate Eccles. circa actus internos, et q. de Attent. in orat. habent.; et videndum est etiam Gabriel, lect. 62 et 86 in canon.

10. *Soto et Medina exponuntur.* — Ex his autem colligunt fere omnes citati auctores, quod si quis, dum audit Missam, voluntarie exerceat actiones alias exteriores, repugnantes debitæ attentioni Missæ, peccat imprimis venialiter contra attentionem et reverentiam debitam rei sacræ; ac deinde, si eo modo magnam Missæ partem audiat, peccabit mortaliter, et non implebit præceptum, si nimis tanta sit pars, cujus omissione sufficeret ad præcepti transgressionem. In quo quidem graviter erravit Medin., Cod. de Confess., quæst. de Pœnit. temp. Missæ impleta, dicens, si quis Missæ intersit, semper tamen confabuletur aut alia negotia futura cum mercatoribus tractet, nihilominus implete præceptum, quia implet substantiam ejus, quamvis agat contra finem ejus; quod plane falsum est, quia attentio non est tantum finis hujus præcepti, sed est substantia ejus, ut ostensum est; et ideo, qui voluntarie omnino distrahit, non solum contra finem, sed contra substantiam præcepti agit; perinde autem est voluntarie exercere actiones, quæ secum non compatuntur necessariam attentionem, quales sunt, semper confabulari, aut, quod pejus est, mercaturam tractare, ac voluntarie non attendere; nam qui vult causam, vult effectum intrinsece cum illa coniunctum. Atque ita tenet Sylvest., verb. Missa 2, quæst. 6; et Navarr., in Summ., cap. 43, num. 47, et cap. 21, et in cap. Quando, de Consecr., dist. 4, notab. 10, n. 43; Cajetanus, verb. Festorum violatio; Soto vero, in 4, dist. 13, q. 2, art. 1, in fine, dicit, quod licet indecentia sint colloquia inter audiendam Missam, non tamen propterea sit transgressio præcepti. Hoc autem intelligendum est, vel, quando colloquia non sunt continua, sed per parvam Missæ partem, quamvis sæpius misceantur, nunc colloquendo, nunc attendendo, prout communiter fieri solet, vel certe, quando confabulatio non est de re serua, nec nimis at-

tenta, quæ non omnino impedit attentionem ad Missam, sed solum remittit illam, relinquit tamen sufficientem, ut actio illa humano modo fiat; sicut etiam, recitando horas canonicas, potest exerceri aliqua actio exterior, quando talis est, ut non omnino divertat animum, neque omnem tollat attentionem; ergo idem esse potest in Missa. Præsertim quia, ut Soto et Navarrus etiam annotant, minor attentio in Missa necessaria est, quam in horis canonicis recitandis, quia oratio est actio magis rationalis, quam illa moralis præsentia, quæ necessaria est ad implendum præceptum de audienda Missa; et hoc modo est vera hæc sententia Soti, et ita posset etiam exponi sententia Medinæ; et deservit, ut non condemnemus peccati mortalis multorum consuetudinem, quamvis reprehendenda graviter est; nam, ut minimum, est grave peccatum veniale, et facile potest declinare in mortale, præserit, si confabulatio sit admodum continua, et maxime si potest generare scandalum et impedire alios a Missa audienda.

11. Ultimo infertur ex dictis, posse aliquem, dum Missam audit, quascumque orationes vel Psalms pro sua devotione recitare; imo ait Major in 4, dist. 12, quæst. 8, quod, dum sacerdos submisse loquitur, tenetur audiens precatrices alias recitare. Quod non est intelligendum de precationibus vocalibus, quia de hoc nihil præceptum est; sed solum de attentione, quæ explicata est; tamen, si vult, potest pro devotione sua, etiam vocaliter orare; cavere tamen debet, ne, vel sacerdotem, vel alios impediatur. Ratio vero est, quia hujusmodi oratio non impedit præsentiam, neque attentionem ad Missam necessariam. Quo fit, ut licet nunc recitet ea, quæ alias ex obligatione recitare tenetur, aut ratione Ordinis, aut beneficii, aut ex voto, aut ex poenitentia injuncta, nihilominus sufficieret implet præceptum audiendi Missam, quia cum illa oratio non tollat præsentiam et attentionem necessariam, impertinet est, quod illa oratio sit ex alia obligatione, vel non. Atque ita docent Major supra, et ibi Gabriel, Cajet., Soto et Medina, locis citatis. Et præterea Cajet., tom. 3, opusc. de Valore orat.; Adrian., materia de Satisfact., q. 7; et Navarr., in Summ., cap. 21, num. 89, et in cap. Quando, notab. 19, num. 184. An vero ille tunc simul implet aliud præceptum de recitandis horis, non est præsentis considerationis, sed in materia de oratione tractatur; ex dictis autem facile intelligitur, esse veram

partem affirmantem, quam tenent citati autores contra Sylvest., Angelum, Armillam, et alios Summistas, verbo Missa, et verb. Feria.

SECTIO IV.

Quas personas obliget hoc præceptum.

1. Ratio dubitandi esse potest, quia in dict. cap. Missas, de Consec., dist. 1, dicitur: *Missas totas audire secularibus præcipimus*; ex quo verbo nonnulli Canonistæ collegunt, præceptum hoc non obligare personas Ecclesiasticas, vel religiosas, quia obligatio legis non est extendenda ultra verba legis; sed vox illa, *seculares*, non comprehendit omnes personas, ut ex ejus significatione constat; ergo neque obligatio hujus legis.

2. *Prima conclusio.* — Dicendum tamen est primo, legem hanc obligare omnes fideles adultos baptizatos, cuiuscumque conditionis vel status. Conclusio est certa et communis, et patent breviter singulae partes; nam imprimis constat eos, qui ratione uti non possunt, non posse obligari hoc præcepto, tum quia generaliter non sunt capaces præcepti; tum etiam quia actum hac lege præceptum exercere non possunt. Deinde etiam est certum hoc præceptum non obligare infideles, tum quia generaliter non obligantur legibus Ecclesiasticis per se et directe, nam *de his qui foris sunt, nihil ad nos*, 4 ad Cor. 5; tum etiam quia, cum non sint membra Ecclesiæ, non sunt proprie capaces hujus sacrificii, nec possunt illud offerre, nec pro eis offerri potest, quoad fructum ex opere operato. Unde neque ei assistere permittuntur. Quocirca, non solum infideles, verum etiam nec catechumeni hanc legem obligantur, propter eamdem causam, quia adhuc non sunt in statu, in quo Ecclesiasticis legibus subdantur; neque etiam ad proprium Missæ sacrificium admittuntur, sed solum ad Missam catechumenorum usque ad offertorium, ut supra dictum est; et patet ex Concil. Carth. IV, cap. 48. Nec vero ad illam catechumenorum Missam audiendam ex præcepto obligantur, tum ratione generali jam dicta; tum etiam quia, qui non obligatur ad substantiam actus, neque ad ea, quæ accidentaria sunt, potest obligari.

3. Jam vero, quod omnes adulti baptizati hac lege obligantur, per se loquendo, certam et indubitate res est, quam omnes Summistas docent, verb. Missa, et verb. Feria; Anton., 2 part. Summæ, tit. 9, cap. 10, § 4;

Gabr., lect. 14 et 29 in can.; Sot., dist. 13, quæst. 2, art. 1; Palud., dist. 15, quæst. 5; Navarr., cap. 21, et constat satis ex consuetudine Ecclesiæ. Et ratio etiam id convincit; nam imprimis constat ex præcedente cap. Missas, omnes seculares ad hoc obligari; non recte autem existimantur seculares a clericis distingui, sed a regularibus seu religiosis; frequens est enim in jure, ut seculares, in clericos et laicos distinguantur; omnes ergo ex vi illius vocis comprehenduntur; quamvis per se notum sit, sacerdotes, celebrando, huic præcepto satisfacere; perfectius enim Missam audiunt, seu tenent, quam assistentes. Religiosi autem seu regulares a fortiori comprehensi intelliguntur, ita ut secularium speciali facta sit mentio, quia ut per se notum relinquitur, multo magis debere religiosos hanc obligationem implere; cur enim illi, qui ratione status maxime ad divinum cultum obligantur, ab hujusmodi præcepto excluderentur? Accedit, quod in cap. Omnes fideles, et cap. Cum ad celebrandas, et cap. Qui die, et cap. Et hoc attendendum, de Consec., dist. 1, satis ostenditur, hoc præceptum generale esse, omnesque fideles comprehendere.

4. *Conclusio.* — Quin potius queri hoc loco potest, an clerici vel religiosi teneantur ex aliquo Ecclesiastico præcepto frequentius Missam audire, quam cæteri fideles, quod maxime queri solet de Episcopis, de quibus in cap. ult. de Privil., in 6, dicitur, non decere eos ullam diem transire sine Missa absque rationabili causa. Dicendum vero est nullam esse circa hoc universalem legem omnibus clericis vel religiosis impositam; religiosi ergo consulunt suas speciales institutiones et statuta. Nam illis obligari poterunt, juxta modum uniuscujusque regulæ; ex vi autem Ecclesiastici præcepti nullam habent specialem obligationem. Similiter clerici ex peculiari titulo beneficii obligari poterunt, ut frequentius Missam celebrent, vel ei assistant; tamen ex vi hujus legis, quam explicamus, vel alterius Ecclesiasticae, nullam habent specialem obligationem. Denique idem est de Episcopis sentiendum, quia, licet in dict. cap. dicatur, decere, non est tamen verbum ullum, quod præcepti obligationem inducat, ut notavit Angel., verb. Missa, num. 57; Navarr., dist. cap. 21, et Canonistæ communiter citato loco.

5. Ultimo inquiri potest, quo ætatis anno incipiunt fideles hoc præcepto obligari. Res-

pondetur, de hoc nihil esse jure præscriptum; et ideo regula generalis est, eos incipere obligari, cum jam ita possunt ratione uti, ut possint sufficienter discernere inter bonum et malum, et capaces esse peccati mortalitatis. Quia tunc jam sunt capaces obligationis naturalis colendi Deum, et ita etiam possunt hac lege Ecclesiastica obligari. Quo autem ætatis anno incipiunt in hujusmodi statu constitui, non potest generali regula definiri, sed ad parentum, parochorum et confessorum curam et prudens judicium hoc spectat. Illud solum est advertendum, in hujus præcepti executione, nullam esse occasionem differendi executionem ejus, quam primum probabilia signa appareant discretionis et rationis usus, sicut supra dicebamus de præcepto communicandi propter majorem reverentiam, et devotionem, quæ ad illum actum requiritur; nam ad audiendam Missam non est tanta cognitio, ac perfecta rerum consideratio, et devotio necessaria; et ideo multi existimant, statim post septennium, incipere pueros hac lege obligari; et Anton. merito monet, ut a tenera ætate inducantur a parentibus, et deferantur ad Missam audiendam, ut ita assuescant hanc Ecclesiasticae legem observare.

SECTIO V.

Quando vel quibus diebus obliget hoc præceptum.

1. Principio certum est, hoc præceptum obligare ad audiendam Missam omnibus diebus Dominicis. Ita enim specialiter explicatur in dict. cap. Missas, de Cons., dist. 4, hujus enim die observatio propter mirabilia, quæ Deus in eo operatus est, et præsertim propter Domini resurrectionem, quæ hoc die facta est, celebris fuit semper in Ecclesia, et ad divinum cultum specialiter sanctificata, et ad usum hujus divini sacrificii et sacramenti, ut colligunt expositores omnes Graeci, et Latini ex illo Act. 20: *Una Sabbathi, cum convenissimus ad frangendum panem*, et 1 ad Cor. 16: *Per unam Sabbathi unusquisque apud se reponat*, etc. Sicut Marc. dicitur, Christus surrexisse una Sabbathorum; Sabbathum enim pro hebdomada sumitur, more Hebreorum, qui unam diem appellant, id est, primam; una ergo Sabbathorum dicitur prima dies hebdomadæ, quæ est Dominica; quam hoc etiam nomine appellat Joan., Apoc. 1, et ab antiquis vocabatur etiam dies solis, ut constat ex lege Omnes dies, G. de Feris. Unde de hac die loquitur Justin., Apol. 2, in fine, cum dicit, Die solis solitos esse Christianos in unum locum convenire ad divina officia, et præsertim ad sacram Eucharistiae mysterium conficiendum. Et Tertull., in Apolog., cap. 16, cum inquit: *Æque si diem solis latitiae indulgemus*, ubi Pamel., num. 248, et in epist. 33 Cyprian., num. 8, et Bellarm., lib. 3 de Cultu Sanctorum, cap. 11, multa de antiquitate hujus festivitatis congerunt; et a Gratiano referuntur nonnulla, dist. 73, ex Anacleto, epist. 2, et ex Leone P., epist. 78, et dist. 76, cap. Jejuniū, ex Hieron., Zach. 8, cap. Scire, ex Ambr., serm. 64, et aliis. Unde in cap. Licet, de Feris, dicitur, tam veteris quam novi Testamenti paginam septimum diem ad humanam quietem deputasse; non quod hujus diei observatio de jure divino sit, ut quidam putarunt, et refert Sylv., verb. Dominica, quæst. 4, sed quod juri divino valde consentaneum sit, ut una dies hebdomadæ ad divinum cultum deputetur, quæ in lege veteri erat dies Sabbathi ex præcepto divino, quoad hanc partem cærimoniali; et in lege nova, in qua cærimonialia cessarunt, in diem Dominicam merito translata est, tum ut Christiana observatio a Judaica distingueretur; tum etiam, ut umbras et figuræ jam cessasse, et in Dominicâ resurrectione omnia esse completa ostenderetur; et propter alias causas, quas hic referre supervacaneum esset, sed videri possunt in citatis auctoribus, attigitque hoc D. Thom., 2, 2, quæst. 122, art. 4, ad 4; et Soto, lib. 2 de Just., quæst. 4, art. 4, et quæst. 5, art. 8; Med., Cod. de Pœnit., q. 6; Navarr. late in cap. Quando, de Consec., dist. 4, notab. 3, num. 18, et cap. Inter verba, 11, quæst. 3, num. 50, et in Manuali, cap. 43. Quamvis autem certum sit, diem Dominicam ab Apostolorum temporibus divino cultui dicatam esse, quando tamen cœperit in ea obligare præceptum audiendi Missam, non satis constat. Nam, in dict. cap. Missas, cum dicitur, speciali ordinatione hoc præcipi, significatur antea hoc non fuisse in præcepto. Quanquam licet hoc ita esset, non esset recens illud præceptum, sed valde antiquum; nam Concil. Agathense tempore Cœlestini Papæ celebratum est, ante mille et ducentos annos; existimo tamen quamvis antea non fuerit hæc lex scripta, tamen traditione et consuetudine Ecclesiæ semper servatam esse, ut ex traditione Sanctorum Patrum, quos indicavimus, colligere licet;